

الحمد لله رب العالمين

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران
مدرسه ی علمیه زینب کبری (س) شهر سریش آباد
معاونت پژوهش

عنوان

تبیین روشهای تربیت اجتماعی در نهج البلاغه

استاد راهنما:

لیلا نجفی صالح

محقق:

زهره شیخ جعفری

تحمیدیه:

شکر و سپاس و منت و عزّت خدای را

پروردگار خلق و خداوند کبریا

دادار عیب دان و نگهدار آسمان

رزاق بنده پرور و خلاق رهنما

اقرار می کند دو جهان بر یگانگیش

یکتا و، پشت عالمیان بر درش دو تا

گوهر ز سنگ خاره کند، لؤلؤ از صدف

فرزند آدم از گل و، برگ گل از گیا

سبحان من یمیت و یحیی و لا اله

الّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمَاءَ

چکیده:

تربیت اجتماعی یکی از مباحث‌های اصلی مورد توجه همه ادیان بوده است. انسان موجودی است که در تعامل با جامعه و روابط و مناسبات اجتماعی رشد می‌کند و به همان نسبت که از نظر آثار وجودی خویش بر اجتماع می‌گذارد این آثار و خواص وجودی با تشکیل هویتی مستقل، یک موجودیت اجتماعی را پدید می‌آورد که به نحو مقتضی فرد را تحت تأثیر و تربیت خویش قرار می‌دهد. با توجه به چنین تعاملی است که حضرت علی (ع) به تأثیر تربیتی محیط اجتماع پرداخته و اهمیت و نقش آن را در سازندگی شخصیت فرد یادآور شده است

تربیت اجتماعی بیان شده در نهج البلاغه فراگردی است که از طریق آن افراد با دانش‌ها مفاهیم و مهارت‌ها و الگوهای رفتاری مطلوب و نقش‌های خود در زندگی اجتماعی آشنا شده و با عمل به آن آگاه‌ها به افرادی شکوفا و مسئول در برابر دیگران تبدیل می‌شوند. هدف تحقیق حاضر بررسی روش‌های تربیت اجتماعی در نهج البلاغه و ارائه الگویی برای تبیین آن در عصر آموزشی امروزه است. برای وصول به این مقصود نخست به ارائه تعریف تربیت اجتماعی بر اساس سخنان حضرت علی (ع) می‌پردازیم و آنگاه روش‌های تربیت اجتماعی مبتنی بر نهج البلاغه را استخراج و تبیین می‌نماییم. روش‌های پرهیز از تحقیر، ابراز توانایی و تغافل که همگی ما را به سمت عزت و کرامت انسانی می‌کشاند از اصل عزت استنباط می‌شود. روش‌های مواجهه با نتیجه عمل و ابتلاء ما را متوجه وظایف و عملکردهایمان در اجتماع می‌کنند و مستخرج از اصل مسئولیتند. روش‌های

زمینه سازی، تغییر موقعیت، الگو سازی، پیشگیری، امر به معروف و نهی از منکر، موعظه و نصیحت، عبرت‌آموزی، نظارت و مراقبت و تشویق و تنبیه همگی راه‌هایی برای اصلاح وضع موجود می‌باشند و مستخرج از اصل اصلاح شرایط و روابط اند.

واژگان کلیدی:

تربیت، تربیت اجتماعی، روشهای تربیت اجتماعی

مطابق با دستورات دین مبین اسلام مسلمانان موظفاند با هم رفتاری نیکو و ملاطفت‌آمیز داشته باشند.^۱ با مردم با نیکی رفتار کن و گره وحشت را از دل‌های آنان بگشای^۲

2- صله رحم و ارتباط سازنده با دیگران

حضرت امیر(ع) ارتباط و هم‌نشینی با برخی افراد و اقشار را برای انسان سازنده و مفید معرفی می‌نماید. از جمله صله رحم و ارتباط و معاشرت با اهل علم، اهل ایمان، همسایگان و .. مورد سفارش ایشان است.^۳

انسان مؤمن با صله رحم و ارتباط عاطفی و صمیمی با بستگان به پیوندهای خویشاوندی و روابط خانوادگی استحکام می‌بخشد و با برقراری ارتباط با سایر افراد توصیه شده، علاوه بر زمینه‌سازی برای حل مشکلات، موجبات تقویت دین و آیین را فراهم می‌سازد.

3- رعایت حقوق دیگران

بقا و تداوم اجتماعی بشر در گرو پیوندی نیرومند میان آحاد جامعه از طریق رعایت حقوق یکدیگر است. اسلام دین وظایف متقابل است و اقشار جامعه نسبت به هم حقوقی دارند که ملزم به انجام آن است که حقوق والدین بر فرزند، فرزند بر والدین و حقوق همسر و، از آن جمله‌اند؛ " خدای سبحان برخی از حقوق خود را برای بعضی از مردم واجب کرد و آن حقوق را در برابر هم گذاشت که برخی از حقوق برخی دیگر را واجب گرداند و حقی بر کسی واجب نمی‌شود، مگر همانند آن را انجام دهد.^۴ ویژگی‌های افراد دارای تربیت اجتماعی در حیطه‌های شناختی، عاطفی، رفتاری است.

^۳ - نهج البلاغه نامه ۱۸

^۲ - نهج البلاغه، نامه‌های ۴۳، ۵۷ و خطبه ۲۳

^۴ - نهج البلاغه، خطبه ۲۱۶

نتیجه گیری

با توجه به مطالبی که در این نوشتار از منظر نهج البلاغه بیان شدید، تربیت در معنای وسیع شامل پرورش روح و جسم، فرد و جامعه در ابعاد گوناگون است و یکی از ابعاد تربیت که تأثیر شگرف و قابل توجهی بر سایر ابعاد دارد، حیطه اجتماعی آن است؛ از سوی دیگر، بخش اعظم موفقیت یک نظام تربیت اجتماعی کارآمد در گرو شیوه‌هایی است که برای رسیدن به اهداف تربیتی اتخاذ و به کار گرفته می‌شود، از آنجاکه اصول اجتماعی شدن در سنین اولیه زندگی پی‌ریزی می‌شود، نقش اولیاء و مربیان خانه و مدرسه در زمینه پرورش اجتماعی کودکان و نوجوانان فوق‌العاده مهم خواهد بود؛ از این‌روست که با نصب العین قرار دادن دیدگاه‌ها و سیره عملی الگوهای مطمئنی همچون امیرمؤمنان علی (ع) به تربیت اجتماعی فرزندان این مرزوبوم که اعضای رسمی اجتماع فردا می‌باشند، کمر همت ببندند تا در پرتو تربیت صحیح اسلامی افرادی بشردوست، خدمتگزار برای انسانیت و برخوردار از خصلت‌های پسندیده اجتماعی پرورش یابند. پرورش‌یافتگانی که در حفظ وحدت و یکپارچگی جامعه تلاش کنند، در قبال مسائل و مشکلات هم‌نوعان خود احساس مسئولیت نمایند، در رعایت حقوق دیگران پایبند عدالت باشند، به مشارکت و همکاری در امور جمعی همت گمارند و در برقراری ارتباط اجتماعی محبت و مودت را سرلوحه کار خویش قرار دهند. از نظر حضرت علی (ع) انسان موجودی است دارای فطرت توحیدی و تأثیرپذیری از ویژگی وراثت. از طرف دیگر، انسان برخوردار از تعقل و اختیار است پس وجه اشتراک حضرت علی (ع) با فرد گرایان در اعتقاد به فطری بودن برخی امور است. البته فرد گرایان در مبانی دینی معتقد به امور فطری هستند نه در جای دیگر. در مورد وجود اختیار برای انسان نیز بین دیدگاه حضرت علی (ع) با فردگرایان اشتراک وجود دارد، با این توضیح که اختیار از منظر حضرت علی (ع)، انسان را پاسخگو در قبال مسئولیت بار می‌آورد و این اختیار انسان را توان می‌بخشد تا درست را از نادرست جدا نموده و به امور درست عمل کند. از کسانی که بی مسئولیتی نموده و امور جامعه را بر هم می‌زنند ابراز تنفر نموده است و انسان را موجودی تربیت پذیر، تأثیرگذار و تأثیر پذیر دانسته و تأثیر پذیری انسان را به معنی نفی استقلال و فردیت آدمی نمی‌داند. حضرت علی (ع) رابطه متقابل بین فرد و جامعه را مورد توجه قرار می‌دهند، درحالی که جامعه شناسان فرد گرا و جامعه گراتنها به تأثیر گذاری فرد یا جامعه به تنهایی معتقدند. به نظر حضرت علی (ع) جامعه و مردم آن، دارای سرنوشتی می‌باشند که برای رسیدن به آن تلاش می‌کنند که آن سرنوشت و مقصد روبه سوی قرب الهی دارد، و وظیفه نظام تربیتی اجتماعی است که در این جهت حرکت کند. حضرت در ارتباط با همین موضوع می‌فرماید:

«برای هر کدام از شما عاقبت و پایان مهلتی تعیین شده است، پس با نیکوکاری به آنجا برسید»^۱

^۱ - خطبه ۱۷۶

هرچند جامعه دارای روح جمعی است اما استقلال افراد را به رسمیت می شناسد و بهانه حفظ وحدت، آزادی افراد را سلب نمی کند گرچه حفظ منافع جمع، دارای اولویت در دین اسلام است. حضرت در این باره می فرماید:

«پس مبدا دردین دورویی ورزید که همبستگی و وحدت در راه حق، گرچه از آن کراهت داشته باشید از پراکندگی در راه باطل گرچه مورد علاقه شما باشد بهتر است»^۱

تربیت اجتماعی علوی انسانها را افرادی مسئولیت شناس و کمک کار خلق بار می آورد و انسان را از هر گونه لطمه زدن به آحاد جامعه باز می دارد. تربیت اجتماعی مورد نظر حضرت علی (ع) به معنی سازگار شدن فرد با سنن و خواست ها و ارزش های موجود در جامعه نیست؛ تربیت اجتماعی در نهج البلاغه همان یادگیری برقراری رابطه صحیح با مردم و با خدا، برای کسب رضایت خدا است. به عبارت دیگر، تربیت اجتماعی فراگردی است که به فرد کمک می کند تا با آن دسته از ارزش های اجتماعی که فی نفسه معقول و مطلوب اند آشنا شده و با آن دسته از امور و ارزش ها و وظایفی که بر خلاف تربیت الهی و اسلامی است قطع رابطه کند.

یافته ها راجع به روش های تربیت اجتماعی در نهج البلاغه حاکی از آن است که روش های مذکور بر اساس موازین الهی پایه گذاری شده است، لذا با بسیاری از روش های تربیت اجتماعی بشری سازگار و مطابق نمی باشد. روش های مذکور شامل پرهیز از تحقیر انسان بروز دادن و شکوفا نمودن استعداد های انسان، تغافل از برخی غفلت های انسان، زمینه سازی شرایط و امکانات، تغییر موقعیت ها بنابه فرا خور حال، الگو سازی و الگو دهی، پیشگیری از شرایط و عوامل و مضرات، امر به معروف و نهی از منکر می باشد. والسلام.

^۱ - همان

منابع مأخذ

قرآن کریم

- ۱- نهج البلاغه؛ ترجمه محمد دشتی، قم: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیر مؤمنان (ع)، ۱۳۸۴
- ۲- نهج البلاغه، ترجمه فیض الاسلام، ۱۳۵۱
- ۳- افخمی اردکانی، محمد علی؛ تبیین مبانی، اصول و روش‌های تربیت اجتماعی در نهج البلاغه دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۴
- ۴- امید بیگی، عزت؛ تربیت اجتماعی از دیدگاه امام علی (ع). (دانشگاه آزاد تهران واحد مرکز، ۱۳۸۱).
- ۵- امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت جلد ۱ و ۲، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان ۱۳۷۴
- ۷- باندورا، آلبرت، نظریه یادگیری اجتماعی، م: فرهاد ماهر، چاپ اول، تهران: نشر راهگشا، ۱۳۷۲
- ۸- باقری، خسرو؛ سجادیه، نرگس؛ عاملیت آدمی از دیدگاه ریچارد رورتی و پیامدهای آن در تربیت اجتماعی، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۳، سال چهارم: ۱۰-۲۰، ۱۳۸۴
- ۹- باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، چاپ اول، تهران: انتشارات مدرسه، ۱۳۷۴
- ۱۰- خوانساری، جمال‌الدین، شرح غررالحکم، تصحیح محدث ارموی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶-
- ۱۱- دلشاد تهرانی، مصطفی؛ ماه مهرپرور: تربیت در نهج البلاغه، تهران: خانه اندیشه جوان، ۱۳۷۸
- ۱۲- دلشاد تهرانی، مصطفی؛ منظر مهر، مبانی تربیت در نهج البلاغه، تهران: دریا، ۱۳۷۹
- ۱۳- قائمی، علی، زمینه تربیت، چاپ هشتم، تهران: انتشارات امیری، ۱۳۷۸
- ۱۴- مرتضوی، سید محمد، اصول و روش‌ها در نظام تربیتی اسلام، چاپ اول، تهران: انتشارات گلنشر، ۱۳۶۹
- ۱۵- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، جامعه و تاریخ، جلد دوم، چاپ اول، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۶۹
- ۱۶- معیری، محمد طاهر، مسائل آموزش و پرورش، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۴
- ۱۷- مهدی، سلطانی رنانی، مقاله عبرت در اندیشه علوی (ع)، انتشارات فرهنگ کوثر، ش ۶۶

۱۸- هوشیار، محمد باقر، اصول آموزش و پرورش، تهران: چاپ سینا، ۱۳۳۱

۱۹- طباطبایی، محمد حسین، روابط اجتماعی در اسلام، م: حجتی کرمانی، بی جا، تهران: انتشارات بعثت، ۱۳۶۰

۲۰- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، درآمدی بر تعلیم و تربیت اسلام، جلد ۲، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۷.